

Adsumus XIX.

Tanulmányok
a XXI. Eötvös konferencia előadásaiból

Adsumus XIX.

Tanulmányok a XXI. Eötvös Konferencia előadásaiból

Adsumus XIX.

Tanulmányok a XXI. Eötvös Konferencia előadásaiból

A XXI. Eötvös Konferencia főszervezői:
Rémai Martin és Sinka Andor Dénes

Szerkesztette:
Csigó Ábel és Rémai Martin

ELTE Eötvös József Collegium
2021

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Nemzeti
Tehetség Program

A kiadvány „A hazai és határon túli magyar nyelvű szakkollégiumok támogatása”
című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-20-0032) valósult meg.

ELTE Eötvös József Collegium

Budapest, 2021

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztők: Csigó Ábel és Rémai Martin

Borítóterv: Horváth Janka Júlia

Copyright © Eötvös Collegium 2021 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a CC Printing Szolgáltató Kft. végezte.

1118 Budapest, Rétköz utca 55/A fsz. 4.

Felelős vezető: Szendy Ilona

ISBN 978-615-5897-42-9

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	9

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

SZABÓ HANNA JUDIT

Nanoarany részecskéket tartalmazó szilika aerogélek előállítása, termikus és katalitikus tulajdonságainak vizsgálata.....	13

MOLNÁR ZALÁN

Limesz rendszámok ultraszűrő-bővítése.....	29

JÓ VIVIÁNA

Dél-amerikai jégárak felszíni sebességének vizsgálata objektumkövető algoritmus alkalmazásával	47

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK

ZELENA DORINA LILLA, BARTA BOGLÁRKA NÓRA, ZÁCH BOGLÁRKA

Mind meghalunk? – Politikai attitűdök a klímaszorongás tükrében.....	71

FILYÓ FANNI

Diskurzusok a klímaváltozásról: a YouTube és a nemsztenderd nyelvváltozatok a francia nyelvben	87

RÉMAI MARTIN

Magyarország kutatási és fejlesztési ráfordításai	113

VÁCZ ISTVÁN DÁVID

Egy elfelejtett amerikai szakember, Morgan Shuster modernizációs kísérlete és a geopolitika Perzsiában.....	127

KASZA LILLA

Folyóparti városfejlesztés – barnamezős óriásberuházások nemzetközi összehasonlítása.....	151

BÖLCSESZETTUDOMÁNYOK

MURÁNYI MÁRK

A víz motívuma Lev Tolsztoj *Anna Karenina* című regényében 175

KOVÁCS DOMINIK

A gyász személyközi és társadalmi szerepe

Bródy Sándor *A tanítónő* című drámájában 191

KOVÁCS VIKTOR

„Ó, hát csakugyan a legutolsó vagyok?” – Azonosságok a *Csongor és Tünde*,
illetve a *Falurossza* intrikusábrázolása között..... 205

JUNGBAUER LORETTA ANNA

Marlowe kontra Purcell: Dido és Aeneas..... 225

BERECZ GÁBOR

A LEGIO II ADIVTRIX *centurióinak származása*

– A kutatás módszertana, nehézségei 235

JUHÁSZ ZOLTÁN ANDRÁS

Falu, föld, felfelfang

Egy földvásárlás narratívái 251

ZSIGA NIKOLETTA EVELIN

Az 1994-es ruandai népirtás női elkövetői..... 273

Egy elfelejtett amerikai szakember, Morgan Shuster modernizációs kísérlete és a geopolitika Perzsiában¹

VÁCZ ISTVÁN DÁVID

Bevezetés

Perzsia a 19. század folyamán az európai nagyhatalmi versengés színtere lett. Ennek során fokozatosan elvesztette szuverenitását az állami lét különböző dimenzióiban, így a pénzügyek területén is. A 20. század első két évtizedében, az iráni alkotmányos mozgalom – *mashrute* – többször is megpróbálkozott az ország modernizációjával, azonban ezen törekvések a nagyhatalmi geopolitikai érdekek miatt rendszerint megbuktak. Egy ilyen kísérlet volt 1911-ben az amerikai Morgan Shusteré, aki egy rövid időre Irán főkincstárnokává vált, és nagyhatású munkát végzett.

Azt gondolom, hogy kutatási témám egyfelől igen feldolgozott, másfelől sok benne a hiányos részlet. Shuster történetét bár minden szakirodalom röviden elmeséli, zömmel az 1912-es visszaemlékezései alapján, azonban nem igen találtam olyan monográfiát, amely mélyebben csak vele foglalkozott volna. Tanulmányokban már többször előfordult, ámbár ezen művek többségének szerzői főleg irániak voltak. Kimondottan vele foglalkozott Doost tanulmánya, azonban ez a mű is gyakorlatilag Shuster 1912-es visszaemlékezése alapján íródott, és szűk forrásbázist használt.² A keleti és nyugati szakirodalomban Shuster alakja legtöbbször nagyon pozitív, kivéve McCoy könyvében, amelyben többször is negatívan szólt róla, az imperialista játékokban és a közvélemény manipulálásában profinak nevezte.³ Kijelentéseinek alapját nem találtam meg,

---

¹ „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.”

² DOOST, Roger K. (2004), „The unsung American (accounting?) hero: W. Morgan Shuster” *Managerial Auditing Journal*, 19(2), 313–328.

³ MCCOY, Alfred W. (2009), *Policing America's Empire: The United States, the Philippines, and the Rise of the Surveillance State*. University of Wisconsin Press. 123.

de az ellentmondás léte miatt, dolgozatom megírása során igyekeztem Shuster gondolkodását, személyét, cselekedeteinek magyarázatát jobban megismerni. Emiatt könyve mellett, több művét, továbbá kollégája naplóját,⁴ és a róla szóló brit-amerikai levéltári anyagokat, melyekhez hozzáfértem is felhasználtam. Ezáltal törekedtem egy mélyebb, komplexebb megközelítésre.

Dolgozatomban azt szeretném elemezni, hogy a tevékenységét mennyire határozták meg a globális, és regionális geopolitikai viszonyok, hogyan járult hozzá Shuster a perzsa állam modernizációjához; tevékenysége hogyan illeszkedett az USA geopolitikai törekvéseibe, valamint milyen hatással volt rövid, illetve hosszútávon az iráni-amerikai viszonyra. Hipotéziseim szerint Shuster egy autonóm személyiség volt, akinek pályáját a geopolitikai kontextus alapvetően meghatározta.

A dolgozat elméleti keretei

Ebben a fejezetben szeretném röviden ismertetni a dolgozat elméleti szemléletét, kereteit, korlátait, valamint kulcsfogalmait. Alapkonceptióm az, hogy független országnak az tekinthető, amely a határain belül a legfőbb szuverén, ebből fakadóan ura a bel- és külpolitikának, valamint a pénzügyeinek.⁵ A modern, önálló állammá válás folyamatának alapja és kulcsa pedig a pénzügyek, amely korszerű és jól működő pénzügyminisztériumot, valamint nemzeti bankot jelent. Ezen két intézmény jelentőségének bemutatására nem kell meszszire mennünk, elég csak a magyar 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakára gondolnunk. Láthatjuk, hogy a 12 pont egyike volt a nemzeti bank követelése, valamint először ekkor szervezték meg először az önálló pénzügyminisztériumunkat. Dolgozatom az utóbbi szervezet jelentőségét, és Morgan Shusternek az abban való szerepét igyekszik bemutatni.

A második kulcsfogalompar a modernizáció és imperializmus. Előbbi jelen esetben a helyi kontextushoz alkalmazkodó, korszerű kapitalista állam- és gazdaság szervezést jelent, úgy, hogy valamely módon pozitív hatása van a helyiek életszínvonalára, az ország jelenére és jövőjére. Amiatt tartom ezt fontosnak tisztázni, mert a „modernizáció” szót nagyon gyakran felhasználják ma is az imperialista szándékok elfedésére, egyenlőtlenségek kialakítására vagy megszüldésére. Az imperializmus fogalma egy olyan külpolitikát jelent, amelynek célja egy másik gyengébb állam politikai és gazdasági kontrollálása,

⁴ BOONE, T. Bradford. (1956). *Persian diary, 1911-1912*. Orlando. (<https://tinyurl.hu/3f14/> – 2020.03.03.)

⁵ FLINT, Colin (2006), *Introduction to Geopolitics*. Abingdon, Oxon, Routledge. 133, 137.

nyersanyagainak és piacainak biztosítása a hazai gazdaság és ipari termékek számára.⁶ Emellett egy politikai hatalmi viszony kialakítása is úgy vélem, hogy ide tartozik. A tanulmányban azt próbálom meghatározni, hogy Shuster tevékenysége ezen a fogalmi skálán hol található, és miért.

Harmadik alapvető fogalmam a geopolitikai kontextus. Azt gondolom, hogy ebben az időszakban az USA már megkérdőjelezi a globális britek vezette európai hatalmi rendszert; valamint azt, hogy az iráni eseményeket alapvetően határozta meg az ország pufferállami léte, ennek következtében az elemzésem szempontjai közül meghatározó a geopolitikai dimenzió folytonos figyelembevétele.

Felhasznált szakirodalmak

Tanulmányom megírása során nagy hangsúlyt fektettem az eredeti levéltári dokumentumokra, amelyeket zömmel a kor döntéshozói és a Perzsiában tevékenykedők alkottak. Ezek közül alapvető fontosságúak voltak számomra az IBP, a brit külügyminisztérium, Brit-India, valamint a teheráni és szentpétervári követek, miniszterek és alkalmazottjaik telegráfüzenetei, memorandumai, jegyzékei és egyéb üzenetváltásai. A levéltári anyagok mellett, további elsődleges forrásként, kortárs szerzők több művét és a korban megjelent sajtótermékeket is felhasználtam, mint például magától Morgan Shustertől a *„The Strangling of Persia”*-át,⁷ illetve olyan statisztikai műveket, mint a *„The Statesman’s Year-book”*⁸ évkönyveit. Mindezek mellett dolgozatom harmadik pillére a modern nyugati, nyugaton élő angol nyelvű iráni, vagy iráni kötődésű, és perzsa nyelvű szakirodalom; pl.: John A. DeNovotól az *„American Interests and Policies in the Middle East, 1900–1939”*,⁹ Firuz Kazemzadeh-től a *„Russia and Britain in Persia. Imperial Ambitions in Qajar Iran”*,¹⁰ illetve Sadat Jalali Chimehtől a *„Morgan Shuster dar Iran”*-t.¹¹ Utóbbiak során, vagyis a perzsa nyelvű címek, nevek átírásában az angol kiejtés szerinti átírást használtam.

⁶ TORBAT, Akbar E. (2020), *Politics of Oil and Nuclear Technology in Iran*. Palgrave Macmillan. 42.

⁷ SHUSTER, Morgan (1912), *The Strangling of Persia*. New York. The Century Co. (<https://tinyurl.hu/Juk2/> – 2017.08.21.)

⁸ THE STATESMAN’S YEAR-BOOK (1915; 1919; 1921; 1924), New York, N.Y.: St. Martin’s Press. (<https://tinyurl.hu/79Rh/>; <https://tinyurl.hu/Gmnz/> – 2020.03.14.)

⁹ DENOVO, John A. (1963), *American Interests and Policies in the Middle East. 1900–1939*. University of Minnesota Press. Minneapolis.

¹⁰ KAZEMZADEH, Firuz (2013), *Russia and Britain in Persia. Imperial Ambitions in Qajar Iran*. I.B. Tauris. London.

¹¹ CHIMEH, Fatema Sadat Jalili (2009), *„Morgan Shuster dar Iran” Tarikh dar ajine-ye pazhuhash*. (22). (<https://tinyurl.hu/izHv/> – 2020.04.04.)

A nemzetközi és iráni kontextus

Perzsia a XIX. század során egy pufferállami létbe kényszerült a Perzsa-Öböl felé igyekvő cári Oroszország, valamint az Indiát és a tengeri kereskedelmi utakat féltékenyen őrző Brit Birodalom között. Előbbi célja tehát az Öböl térségébe való kijutás, gyakorlatilag az ország meghódítása volt. Utóbbi geopolitikai érdekeltségeit az országban széleskörűnek tartotta, a távirón át a kereskedelemig, ugyanakkor elképzeléseinek fókuszában Irán déli és keleti része volt, az ott található nagy mennyiségű kőolajnak és stratégiai értéküknek köszönhetően.¹² A britek geopolitikai diskurzusát több szereplő: Brit-India – főleg Curzon –, a külügyminisztérium Edward Grey vezetésével, a térségbeli cégek, főleg az Imperial Bank of Persia – *Bank-e Shahanshahi* –, továbbá az Angol-Perzsa Olajvállalat, valamint az Iránban tevékenykedő angol diplomaták, kémek, katonák, tudósok alakították. Természetesen ezen szereplők súlya nem volt azonos, de ők fogalmazták meg, illetve ültették át a gyakorlatba Nagy-Britannia vélt és-vagy valós érdekeit; ezen nézőpontok alakították a geopolitikai elképzeléseket, amelyek főleg területellenőrző gyakorlatokat, befolyási zóna építést, valamint a perzsa állam feletti kontroll eszközeit jelentették. A küzdelem a két birodalom között két léptéken zajlott: egyrészt a perzsa kormányzat fölött igyekeztek befolyást szerezni, másrészt saját geopolitikai érdekeltségeiket regionálisan lehatárolni. Közös céljuk volt a többi európai állam, elsősorban Németország kívül tartása.

Ebben az időszakban több szereplő is megkérdőjelezte a britek hegemon státuszát annak köszönhetően, hogy Anglia egyre több területen relatív gyengülést mutatott. Ezekhez a hatalmakhoz tartozott az Amerikai Egyesült Államok is, amelynek figyelmének központjában ekkor még elsősorban Dél-Amerika és Kelet-Ázsia volt, de már a 19. század végén helyet kértek maguknak a Közel-Keleten, így Perzsiában is.¹³ Iránnal először 1856-ban, Isztambulban történt meg a hivatalos kapcsolatfelvétel, azonban követségük csak később, 1883-ban

¹² AXWORTHY, Michael (2008), *A History of Iran: Empire of the Mind*. New York. Basic Books. 211–212; File 3839/1916 Pt 1 'Persia: - Incidence of expenditure in - question of revising the agreement of 1900', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/626, in *Qatar Digital Library*. Minute. Political Debt. 1916. 405r. (<https://tinyurl.hu/BPka/> – 2020.08.08.)

¹³ FRIEDEN, Jeffry A. (1989), „The Economics of Intervention: American Overseas Investments and Relations with Underdeveloped Areas, 1890–1950.” *Comparative Studies in Society and History*. [31] (1). 65. (<https://tinyurl.hu/EsOH/> – 2020.02.07.); MILLSPAUGH, Arthur C. (1924), *The American Task in Persia*. London. T. Werner Laurie. 7. (<https://tinyurl.hu/LnH3/> – 2020.02.07.)

alakult meg Teheránban.¹⁴ A Közel-Keleten megjelenő amerikai gazdasági érdekekből fakadó tapogatódzások elsősorban Taft elnökségének (1909-1912), a „dollár diplomácia” – amely a pénzügyi és a politikai struktúrák megreformálásán keresztül igyekezett hatást kifejteni¹⁵ – idejéhez köthetők.¹⁶

Vizsgált időszakom során Perzsia létére és belső dinamikájára nagy hatással volt a pufferállami szerep, amely a kül- és belpolitika fölötti folyamatos kontroll-vesztéssel járt.¹⁷ Az ország a 19. századtól 1921-ig tartó időszakban lemaradt a gazdasági fejlődésben még a többi muszlim államtól is.¹⁸ Államadósságuk a két gyarmatbirodalom felé folyamatosan nőtt, akik hitelezéseiket felhasználva egyre több beleszólást követeltek a perzsa állam belügyeibe, az ország irányításába. Az irániak szempontjából a helyzetet tovább súlyosbította a korábbi riválisok 1907-es kiegyezése, amely után a birodalmak jelentős nyomást fejtettek ki annak érdekében, hogy saját érdekeiknek megfelelően a közel-keleti ország államigazgatásában és gazdaságszervezéseiben reformokat hajtsanak végre. Ezen törekvésekhez tartozott, hogy a pénzügyminisztérium szerepét kívánták megerősíteni a perzsa pénzügyigazgatás hagyományos képviselőivel, a *mostowfik*kal szemben, továbbá az intézményt európai kontroll alá kívánták helyezni.¹⁹ A reformkövetelés sorába 1909-ben egy főkincstárnok és egy pénzügyi ellenőr kinevezése is belekerült.²⁰ Bizot – a perzsa kormány francia pénzügyi tanácsadója – meglátása szerint, előbbinek erős végrehajtó hatalommal kell rendelkeznie, hogy a provinciák kormányzójától el tudja venni az ott lévő régiós kincstárakat, és egységesen, az európaiakkal feltöltött pénzügyminisztérium, azon belül a főkincstartóság alá tagolja be őket, vagyis centralizálja

¹⁴ VELAJATI, Ali Akhbar (1994), *Tarikhe ravabat-e khareji-ye iran dar doran-e Naser ed-Din shah va Mozaffar ed-Din shah*. Tehran. 195.

¹⁵ ROSENBERG, Emily (1999), *Financial Missionaries to the World: The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930. (American Encounters/Global Interactions)*. London. Harvard University Press. 61–62.

¹⁶ DENOVO (1963), 38–39.

¹⁷ VALERIANO, Brandon – BENTHUYSEN, van John (2012), „When States Die: geographic and territorial pathways to state death.” *Third World Quarterly*. [33] (7). 1165–1166. (<https://tinyurl.hu/5muz/> – 2020.01.13.)

¹⁸ KEDDIE, Nikki R. (1972) „The economic history of Iran, 1800–1914, and its political impact an overview” *Iranian Studies*. [5] (2-3). 59. (<https://tinyurl.hu/zdCE/> – 2019.10.09.)

¹⁹ 'P. 3. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/10, in *Qatar Digital Library*. Marling to Grey. 1908.08.01. 546r, 546v. (<https://tinyurl.hu/n7Lb/> – 2020.08.08.)

²⁰ Barclay to Grey. 1909.01.21. QDL. 'P. 3. 2410/1903. 504r.

a pénzügyeket.²¹ A perzsák tudatában voltak szorongatott helyzetüknek, és ki is fejtették a brit követnek, hogy a két birodalom nem hagyja őket fejlődni, továbbá, hogy az orosz kudarc a japánokkal szemben a Távol-Keleten még nagyobb nyomást eredményezett rajtuk.²² A veszély ellensúlyozásának érdekében, az ország területi integritásának megkérdőjelezése miatt, végül az USA-hoz fordultak segítségért.²³

Az iráni struktúrákat, dinamikákat tekintve Katouzian véleményét osztom, amely szerint az iráni történelemben megfigyelhető egy folyamat, amely az önkényuralom – nyilvános lázadás – anarchia – önkényuralom tengelyen mozog.²⁴ Úgy vélem ez a séma vizsgált időszakomra is jól alkalmazható, ekkor az anarchia státuszában volt az állam. Ez egyrészt külső, másrészt belső forrásokból táplálkozott. A belső okok egyike, hogy az ország népessége a 19. században dinamikusán növekedett, és a századfordulóra nagyjából 12 millió fő volt, melyből a rurális népesség aránya 60%-ot, a nomádé 25-30%-ot, a városi pedig 15%-ot tett ki.²⁵ A nomádok aránya, az etnikai sokszínűség és törzsi berendezkedés amiatt kardinális, mivel ezek gyakran a központi Kádzsár kormányzattól független politikát folytattak, sokszor egymás ellenében.²⁶ A törzsi pre-modern társadalmi struktúra miatt a korszakban megjelent modern állami rendszerek nem igazán működtek, mivel azokat, akárcsak Indiában, különböző csoportok igyekeztek dominálni és felhasználni.²⁷ Ehhez a helyzethez hozzájárult az is, hogy a Kádzsár sahok alapvetően decentralizált hatalompolitikát folytattak, és a nomádokkal szemben főleg indirekt eszközökkel rendelkeztek.²⁸ Ebben az időszakban megkerülhetetlen a kialakuló, dinamikus, a belső folyamatok motorjaként működő, három fő csoportra osztható középosztály szerepe.

²¹ Barclay to Grey. 1909.01.31. QDL. 'P. 3. 2410/1903. 498r.

²² 'P. 2. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/9, in *Qatar Digital Library*. Mr. Spring-Rice to Edward Grey. 1905.12.16. 524r. (<https://tinyurl.hu/E4iy/> – 2020.08.08.)

²³ FITZPATRICK James Levi (1920), *The Persian policy of Sir Edward Grey, 1907–1914*. Thesis. Augustana College. 49. (<https://tinyurl.hu/qM9p/> – 2020.03.03.); CHIMEH (2009).

²⁴ KATOUZIAN, Homa (2003), *Iranian History and Politics. The dialectic of state and society*. RoutledgeCurzon. London-New York. 121.

²⁵ ABRAHAMIAN, Ervand (2008), *A History of Modern Iran*. New York, Cambridge University Press. 2.

²⁶ ABRAHAMIAN (2008), 54.

²⁷ BYRAPPA, Ramachandra (2019), „Predatory Nations at the heart of the Indian Federation.” *Öt Kontinens*. 2016/1. 55. (<https://tinyurl.hu/3h53/> – 2019.11.22.)

²⁸ KEDDIE (1972), 59; KEDDIE, Nikki R. (2006), *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven and London. Yale University Press. 28.

Ide tartozik a síita papság, amely az iráni belső hatalmi struktúrának következtében mint állam az államban létezett, saját adóbevételekkel rendelkezett. A második közösséget a középosztályon belül a nyugatos értelmiség alkotta, amely tisztában volt az ország rossz gazdasági és nemzetközi helyzetével. A harmadik csoport a bazar kereskedői voltak, akiknek társadalmi helyzetét a külföldi verseny veszélyeztette.²⁹ Lényeges következménye a geopolitikai kontextusnak, hogy az európai ideológiák, mint a liberalizmus, nacionalizmus és marxizmus is ebben az időszakban érkezett meg az államba, valamint létrejött a modern intézményrendszer váza.³⁰

Az ökonómiai eszméket tekintve a tizenkilencedik század utolsó negyede Iránban a gazdasági liberalizmus, a globális tőke érdeklődésének felkeltési időszaka volt. Ekkor tehát elsősorban a külföldi tőkét, a hozzá kapcsolódó technológiát és *know-how*-ot szerették volna importálni, ezáltal beindítani a modernizációt.³¹ Ez a meglátásom szerint igen optimista vélekedés a globális gazdaság működéséről kevésbé volt sikeres a geopolitikai kontextus és a belső politikai instabilitás következtében. Emiatt a huszadik század első két évtizedében a nacionalizmus vált hangsúlyosabbá, amely a nemzeti tőkét és cégeket igyekezett preferálni. A gazdasági modernizációt ők is az állam fejlődésének alapjának tekintették, és bár a nyugati korszerű gazdasági elméletek eljutottak az iráni elithez, de a gyakorlati gazdaságtudományok, vagyis az alkalmazás terén már nem állt rendelkezésre a megfelelő tudás.³²

Látható, hogy a geopolitikai, valamint az iráni belső kontextus, modernizációs sajátosságok és igények keveredése vezetett 1911-ben Morgan Shuster kinevezéséhez. A szakember és csapata három éves szerződést kapott, feladatuk pedig az állam pénzügyeinek a rendbetétele lett.³³

William Morgan Shuster, az első pénzügyi reformer

Ebben a fejezetben először Shuster kinevezésének körülményeit, valamint kapcsolati rendszerét szeretném bemutatni, ezáltal is kontextualizálni őt. Ezt egyrészt már megtettem, hiszen Perzsiába való érkezéséhez hozzájárultak

²⁹ KEDDIE (2006), 28; HOBBSBAWN, Eric (1989) (©1987), *The Age of Empire 1875-1914*. New York, Vintage Books. 279–280.

³⁰ KEDDIE (2006), 49; ABRAHAMIAN (2008), 9, 35.

³¹ DADKHAH, Kamran (2003), „From global capital to state capitalism: the evolution of economic thought in Iran, 1875–1925” *Middle Eastern Studies*. [39] (4). 141–145. (<https://tinyurl.hu/tB2o/> – 2020.01.18.)

³² DADKHAH (2003), 141–143, 149–150.

³³ SHUSTER (1912), 4.

az orosz-brit duó reformkövetelési, illetve, hogy ennek nyomán a perzsák végül 1910 végén Hosein Qoli khan levelében az USA-tól kértek szakembereket.³⁴ Másrészt úgy vélem, hogy Shuster küldetése és tevékenysége, az Egyesült Államok korszakban meglévő külpolitikai érdekeibe is beleillett. Állításom indokai, hogy már a századforduló környékén az amerikaiak agresszívan léptek fel több helyszínen, pl.: Kínában, annak érdekében, hogy egyenlő jogokat harcoljanak ki maguknak.³⁵ Ráadásul a perzsiai főkincstárnok William Howard Taft elnöksége, vagyis a dollár diplomácia időszaka alatt lett kiküldve. Nem elhanyagolható tény, hogy maga az elnök javasolta Shustert a posztra, aki pályája során 1901-1904 között a Fülöp-szigetek kormányzója volt.³⁶ A fiatal, 1911-ben 35 éves szakember pedig 1899-1908 között Kubában és szintén az amerikai gyarmaton töltött be pénzügyi tisztségeket.³⁷ A teljes képhez hozzátartozik, hogy nem csak maga Shuster, hanem a vele érkező csapat összes tagja, valamint legfontosabb tanácsadója Cairns is – mint speciális ügynök – a Fülöp-szigeteken dolgozott Taft helytartósága alatt, továbbá az államigazgatásban, gazdaságban fontos tisztségeket vállaltak, különböző minisztériumok, vámházak alkalmazottai voltak.³⁸ Kapcsolataiknak jelentősége különösen annak fényében értékelődik fel, hogy a szakértőgárda tagjai hivatalosan magánemberként érkeztek Perzsiába, és gyakran szembe mentek a USA hivatalos akaratával, így egyes vélemények szerint – és maga Shuster is hivatkozott erre – nem tekinthető ez egy amerikai misszióknak.³⁹ Véleményem szerint azonban igen, mivel magas kormányzati összeköttetésekkel rendelkeztek, sőt magával az elnökkel is komoly múltra visszatekintő munkakapcsolatuk volt. Érkezésüket követően pedig egyből az ott lévő amerikai diplomatákkal és misszionáriusokkal találkoztak.⁴⁰ Ráadásul ezen időszak során, a forradalmi mozgalmakban Taft a lehetőséget látta, hogy a Közel-Keleten, az újraosztott rendszerben nagyobb

³⁴ GHANEABASSIRI, Kamyar (2002), „U.S. foreign policy and Persia, 1856–1921” *Iranian Studies*. [35] (1-3). 156. (<https://tinyurl.hu/IDnP/> – 2020.02.07.)

³⁵ FRIEDEN (1989), 66.

³⁶ MCCOY (2009), 121; NIA, Razie Jusefi (2009), „Morgan Shuster, aghazgar-e eslahat-e melli dar Iran” *Payam-e Baharestan*. (3). 480. (<https://tinyurl.hu/Q8jM/> – 2020.02.20.)

³⁷ DENOVO (1963), 54.

³⁸ SHUSTER (1912), 6–9; MCCOY (2009), 121; Papers Relating to the Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers. US Department of State. (továbbiakban US. DOS.) 1918. *University of Wisconsin*. Washington. Government Printing Office. The Persian Chargé d’Affaires to the Secretary of the State. 1911.02.17. 680. (<https://tinyurl.hu/SpD7/> – 2020.05.17.)

³⁹ GHANEABASSIRI (2002), 156.; SHUSTER (1912), 4.

⁴⁰ SHUSTER (1912), 10.

kereskedelmi szerepet kapjon az USA,⁴¹ illetve ideológiailag is szimpatizáltak velük. Emellett a kontinensnyi országban is heves diskurzus folyt a különböző geopolitikai elképzelésekről, az Államok helyéről a nemzetközi hatalmi viszonyokban, így az, hogy Shuster nem feltétlen az éppen aktuális hivatalos állami álláspontot képviselte, tovább devalválódik. Az összefonódást tovább erősíti, hogy az események során a főkincstárnok kapcsolatban volt a követ-ségen keresztül hazájával.⁴²

A perzsa elit tagjai Shuster felbérlésével nem csak egy menedzsert akartak, hanem a fő céljuk az USA bevonása volt, mert úgy vélték, hogy segítségével végre felszabadulhattak volna a két birodalom egyre szorosabb fennhatósága alól.⁴³ Amerika presztízse ráadásul nagy volt az országban, mivel a 19. század vége óta jótékonyági és oktatási tevékenységeket végző presbiteriánus missziókat tartottak fent, amik iskolákat és kórházakat működtettek.⁴⁴ Emellett a hivatalos diplomácia kommunikációja is bátorította az irániakat. A korszakban például Theodore Roosevelttel kifejtette, hogy az USA érdekek nélkül érdekelt más országot jólétében.⁴⁵ Való igaz tehát, hogy a perzsák fejében kialakult egy hamis kép az Egyesült Államokról, miközben a Közép- és Dél-Amerikában zajló imperialista fellépéseiket nem ismerték.⁴⁶

A körülmények és a kapcsolati háló után, további fontos tényezőnek gondolom Shuster személyiségét és világnézetét. Fontos megemlíteni, hogy ezen művek a perzsiái események után keletkeztek, ugyanakkor hasznos forrásoknak tekinthetők a szakember cselekvéseinek, motivációinak, a mögötte lévő miérteknek a megtalálásában. A főkincstárnok, műveiben a külpolitikát tekintve az értékelvűség mellett érvelt, és úgy vélte, hogy a nemzetközi presztízst tovább kell erősíteni, mert az a még meg nem születetteknek is hatással van; az USA pedig csak így lehet sikeres hosszabb távon.⁴⁷ Ennek szellemében kritikával illette a szövetségi állam történelmi hibáit, dél-amerikai, Fülöp-szigeteki

⁴¹ DENOVO (1963), 48.

⁴² Russel to Secretery of State. 1911.11.30. US. DOS. 684.

⁴³ NIA (2009), 480.

⁴⁴ MILLSPAUGH, Arthur C. (1946), *Americans in Persia*. Washington. The Brookings Institution. 17. (<https://tinyurl.hu/aR3S/> – 2020.02.07.); NIA (2009), 480.

⁴⁵ GHANEABASSIRI (2002), 147.

⁴⁶ LAMONT, Thomas W. (1920), „Foreign Government Bonds” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [88]. 125. (<https://tinyurl.hu/CjFB/> – 2020.03.03.)

⁴⁷ SHUSTER, Morgan W. (1914), „The Elements of a Constructive American Foreign Policy” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [54]. 283–284. (<https://tinyurl.hu/xN4m/> – 2020.02.09.)

politikáját – amiben ő is aktív szereplő volt – , és szerinte joggal tekintenek rájuk ott úgy, mint egy földéhes nemzetre.⁴⁸ Úgy vélte, hogy a korábbi nagyhatalmi praktikákat, a megtévesztést, a nyers erő paradigmáját el kell hagyni.⁴⁹ Meglátása szerint hazájának a Föld minden nemzetével egyenlő feltételekkel kell kereskednie, és a kevésbé fejlettekbe is be kell fektetnie.⁵⁰ A kortárs, európai gyarmatbirodalmak által vezetett világrenddel szemben igen kritikus volt. Megállapította, hogy a „*a balance of power*” csak zűrzavart és az első világháborút keltette. Ennek ellensúlyozására a rendszert meg kellene változtatni, és a „*balance of territory*” bevezetésére tett javaslatot az egész világon, vagyis, hogy egy nép jóléte ne a katonai erejétől váljon függővé, a határok erőszakkal ne legyenek megváltoztathatóak. A folyamat zászlóvivőjének az USA-át látta, amelynek azonban katonailag is meg kell erősödnie, hogy ne úgy járjon, mint Kína, ugyanakkor példát is kell mutatnia; a gyengébb államoktól pedig nem szabad, hogy területet vegyen el, semmilyen ürügyre hivatkozva.⁵¹

Shuster nem értett egyet Kiplinggel, szerinte a nyugati rendszer keleten is működik, a morál és a patriotizmus is ugyanolyan erős. Az iráni feladatot is azért vállalta el, mert úgy vélte, hogy a perzsák hittek az amerikai intézményrendszerben és üzleti kultúrában.⁵² Érkezése előtt igyekezett felkészülni a kontextusra, a korszak nagy angol orientalistája, Browne *mashrute*-vel szimpatizáló könyvét olvasta.⁵³ Emellett valószínűsíthetően ő is, akárcsak honfitársai, az amerikai missziók elbeszéléseiből nyert első benyomásokat az országról.⁵⁴ Tehát alapvetően olyan művekből, elbeszélésekből tájékozódott, amelyek az amerikai ideálokba, pozitív jelentésű fogalomkörökbe könnyen beilleszthetőek. Shuster a perzsa államot úgy látta, mint amelyet egy degenerált arisztokrata osztály uralt, melynek hiába volt meg a műveltsége, azt nem hazájának az érdekében kamatoztatta. Mohammad Ali shahot egyenesen szörnynek és orosz bábnak nevezte.⁵⁵ Ellenben nagyra tartotta – a britekkel ellentétben – a *Majlest*, és az iráni középosztályt. Szerinte az angolok alapvető problémája az volt velük, hogy

⁴⁸ SHUSTER (1914), 288; SHUSTER, Morgan W. (1915), „Acquisitive statesmanship” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [61]. 245, 250. (<https://tinyurl.hu/2R27/> – 2020.02.29.)

⁴⁹ SHUSTER (1915), 248.

⁵⁰ SHUSTER (1914), 285, 292.

⁵¹ SHUSTER (1914); SHUSTER (1915), 246, 249, 251.

⁵² SHUSTER (1912), 4; 333.

⁵³ SHUSTER (1912), 272.

⁵⁴ DENOVO (1963), 8.

⁵⁵ SHUSTER (1912), 239–240, XXI.

mivel sokan voltak a korábbi királyi – nem alkotmányos –berendezkedéshez képest, emiatt túl nehéz volt irányítani őket.⁵⁶ Meglátásom szerint Shuster itt egy nagyon fontos pontra tapintott rá, hiszen az angolszász jellegű befolyás-szerzés sokkal kevésbé direkt, és akárcsak más régiókban, Iránban is nagy hangsúlyt fektettek akcióik látszólagos legitimitására,⁵⁷ így fontosnak tartott, hogy egy megválasztott – általuk jóváhagyott, pozícióhoz segített, az érdekeiket kellően figyelembe vevő – nemzetgyűlés írja alá a hivatalos iratokat, igazgassa az országot, emiatt támogatták a *mashrute* bizonyos erőit.

Shuster perzsa politikája és reformkonceptiója

Shuster 1911-ben az angolok, oroszok, *mostowfik*, és a perzsa törzsek bonyolult konfliktusába érkezett meg.⁵⁸ Egész Perzsiában a káosz uralkodott, a pénzügyminisztériumban senki nem tudta, hogy mekkorák az ország bevételei, kiadása, ki felelős a kormányzati adók beszedéséért, és ki felelős a könyvelésért.⁵⁹ A főkincstárnok szerint az országot teljesen leuralták az európai hatalmak, vagyis: a belga vámtisztviselők, az olasz csendőrök, a német tüzértisztek, az osztrák-magyar katonai tanácsadók, a francia tudósok, szakértők, orvosok, az angol banktisztviselők, orosz kozák brigádosok, török és örmény udvaroncok. Véleménye szerint ezek együttesen lökték Iránt a csőd felé.⁶⁰ A főkincstárnok a geopolitikai kontextust is ismerte, küldetésének az elején tisztában volt Oroszország és Anglia speciális érdekeivel, de úgy vélte, hogy tudni fog dolgozni, annak ellenére, hogy többen az ellenkezőjére figyelmeztették.⁶¹ Az ott lévő európaiak sem jósoltak nagy jövőt számára, és viccekkel tarkítva azt beszélték, hogy hamarosan haza fog majd úgy is utazni.⁶²

William Morgan Shuster viszont mindenki várakozására alaposan rácăfolt és azonnal munkába állt.⁶³ Gyakorlatias módon, az első lépése a meglévő

⁵⁶ SHUSTER (1912), 240.

⁵⁷ BYRAPPA, Ramachandra (2006), „State and Nation-hood: who bares the burden?” *Állam és Nemzet a XIX-XX. században*. Debrecen, 13. (<https://tinyurl.hu/tUmG/> – 2020.05.10.)

⁵⁸ ABRAHAMIAN (2008), 55.

⁵⁹ SHUSTER (1912), L; CHIMEH (2009).

⁶⁰ SHUSTER (1912), 37.

⁶¹ SHUSTER (1912), 6, 35.

⁶² SHUSTER (1912), 35; ANSARI, Ali M. (2006), *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Roots of Mistrust*. Hurst and Company. London. 16–17. (<https://tinyurl.hu/0FRL/> – 2020.06.12.)

⁶³ 'P. 4. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/11, in *Qatar Digital Library*. Barclay to Grey. 1911.06.06. 121r. (<https://tinyurl.hu/5Oc1/> – 2020.08.08.)

információk összegyűjtése volt. Fő céljai a meglévő bevételek korrekt összegyűjtése, a modern intézmény és könyvelési rendszer létrehozása volt.⁶⁴ Munkája kezdetén találkozott az IBP vezetőjével Wooddal, és a perzsa pénzügyminiszterrel is. Ahogy legtöbb kortársa, úgy előbbi is nagyra tartotta az amerikai képességeit. Az irániakat rendkívül gyorsan megnyerte programja támogatására, a nagyfokú bizalmat és széleskörű támogatást pedig jól mutatja, hogy június 13.-án megkapta a felhatalmazási törvényt a *Majlestól*, amely a Bizot által korábban említett igen széles, valamint a problémák megoldásához szükséges jogköröket jelentette; vagyis minden pénzügyi kiadás hozzá tartozott, csak aláírása után vált érvényessé, így a korábbi nagy összegű 1,2 milliós IBP hitel felhasználására alakult bizottság is megszűnt. Shuster a hitelt felügyelő bizottságot egy külföldi beavatkozásnak tartotta, a törvénnyel viszont úgy vélte, hogy sikerüket megakadályozta.⁶⁵ Ezzel a mandátummal létrehozta a Főkincstárnok Hivatalát, amelynek feladata Perzsia pénzügyeinek a kezelése volt. A centrális intézmény előtt, a minisztériumok külön-külön ellenőrizetlenül gazdálkodtak, főkincstárnoksága alatt viszont immáron fix összegből kellett működniük. Ezt azért is tartotta kardinálisnak, mert a sok „tanácsadó” a kormányzati szervezetekben valódi munka nélkül, igazából csak elszívta az állam amúgy is szűkös erőforrásait.⁶⁶ A központosítást országos léptékben is megkezdte. Tervei szerint, minden tartományi, körzeti városban a pénzügyminisztériumnak kellett volna legyen egy tisztviselője, aki az adóbeszedéseket intézte. Provinciánként alkincstárokat alapított volna, amelyhez a perzsa alkalmazottak mellett egy csendőr és egy ellenőr is járt volna.⁶⁷ A pénzmozgások átlátásának az érdekében elrendelte, hogy minden tranzakciót csak egy neves pénztintézet – külön kiemelve az IBP-t – keresztül történhetett, csak csekkeken keresztül. Az ezekről szóló bizonyítékokat a Kincstáron kívül kellett volna kötelezően megőrizni.⁶⁸ Tehát Shuster fellépett a helyi vezetők ellen, és a központi kormányzat pozícióit kívánta ezekkel megerősíteni. Az adórendszert is átalakította, több új forgalmi adófajtát vezetett be pl.: alkohol- és dohánytermékekre, ugyanakkor a nem produktívakat eltörölte. Emellett megnövelte az adószedők addig nagyon alacsony fizetését, és további emeléseket helyezett kilátásba az eredmények

⁶⁴ SHUSTER (1912), 38, 297.

⁶⁵ SHUSTER (1912), 15, 24, 56; Barclay to Grey. 1911.06.13. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 106r.

⁶⁶ SHUSTER (1912), 50, 295, 303–305.

⁶⁷ SHUSTER (1912), 42, 283.

⁶⁸ SHUSTER (1912), 284.

függvényében.⁶⁹ Súlyos problémának érzekelte az állami kifizetések a másik fontos lékét, a nyugdíjakat, amiknek finanszírozását át kívánta alakítani.⁷⁰ A pénzügyek terén igen sikeres volt, aminek következtében a perzsa állam bevételei – ahogy a táblázat is mutatja – elkezdtek növekedni.

Irán bevételeinek alakulása (kerekítve)		
Év	Qeran	Fontban (átváltva)
1876-77	50 070 000	1 950 000
1888-89	54 487 000	1 602 000
1903-04	73 000 000	1 327 000
1904-05	85 000 000	1 450 000
1907-08	80 000 000	1 600 000
1911-12	114 352 000	2 042 000
1913-14	88 800 000	1 480 00

1. táblázat⁷¹

Forrás: THE STATESMAN'S YEAR-BOOK 1900. 875; 1908. 1341; 1915. 1219. 1923. 1222.

Az iparpolitikát tekintve érzekelte, hogy a különböző koncessziókkal az ország szomszédjai hogyan szipolyozták ki az erőforrásokat.⁷² Shuster részletes tervet dolgozott ki a különböző iráni bányák fejlesztésére és a bányászati termékek külföldi értékesítésére. Irán valutabevételeit szerinte biztosítani kellett, ezért először is az ország belső iparát létre kellett hozni a bányászati bevételeket felhasználva.⁷³ Emellett a rendkívül kedvezőtlen, a belgák kezében lévő, a nagyhatalmak gazdasági érdekeit kiszolgáló vámrendszert is át kívánta alakítani.⁷⁴

Mivel központi fegyveres testület a törzsi Iránban csak papíron létezett, amely pedig ténylegesen, arról úgy vélte, hogy nem az ország érdekeit szolgálták, emiatt Shuster egy neki engedelmeskedő csendőrséget állított fel, 10-12 ezer fővel. A szerv mindenképp létfontosságú volt, mert csak ilyen kényszerítő erő meglétével lehetett az adókat beszedni, a helyi hatalmasságokat adófizetésre

⁶⁹ SHUSTER (1912), 287, 305–306.

⁷⁰ SHUSTER (1912), 308.

⁷¹ THE STATESMAN'S YEAR-BOOK 1900. 875; 1908. 1341; 1915. 1219. 1923. 1222.

⁷² SHUSTER (1912), 315–316.

⁷³ CHIMEH (2009).

⁷⁴ SHUSTER (1912), 306.

kényszeríteni.⁷⁵ Vezetésére a brit Stokest szemelte ki, aki a Brit-Indiai hadseregnek volt a tagja, tudott perzsául, továbbá beutazta és ismerte az iráni kontextust.⁷⁶ Mindezek mellett megszervezte a perzsa titkosszolgálatot, akik a kormányzat tagjait tartották megfigyelés alatt, illetve és a külképviseleteknek is először végre rendszeres fizetést biztosított.⁷⁷ A titkosszolgálat megszervezésében a források alapján úgy vélem, hogy Cairns játszott nagy szerepet.

Tervei megvalósítására, az ország költségvetési és gazdasági talpra állítása okán egy 4 millió fontos kölcsönt kívánt felvenni a Seligmantól. A levonások után az összegből 12,530,000 *toman* állt volna rendelkezésére. Az összegből 3,5 milliót felmérésekre szánt, először is kataszterezettette volna az országot, népszámlálást végeztetett volna, felmértette volna a bányákat, az erdőket és a korona birtokait. Másodszor infrastruktúrát fejlesztett volna; öntözési rendszer kialakítására 2 milliót szánt, az utak javítása és építésére 4 milliót fordított volna. A laktanyákra és a kincstári csendőrök felszerelésére 1,5 milliót különített volna el. Az előre nem látott eseményekre 1,5 millió tartalék is lett volna. Szerinte tervével 6-8 millió *tomannal* több bevételt tudott volna Perzsia realizálni.⁷⁸

A fentiek alapján Shuster egy protekcionista gazdaságpolitikát kívánt megteremteni, az állami struktúrákat próbálta megerősíteni a törzsiakkal szemben, és látható, hogy komplexen állt a perzsa gazdasághoz. Meglátásom szerint munkájában nagyban támaszkodhatott, a korábbi évszázadok amerikai gyakorlatára, mivel az USA pár évszázaddal korábban hasonló helyzetben volt; jelentős nyersanyagkincssel, ugyanakkor gyarmati státuszban. Emellett a szakember programja (túl)teljesítette a két gyarmatosító európai hatalom által követelt reformokat is.

Shuster konfliktusai

A főkincstárnoknak a reformok során több ellenfele is akadt, amelyekkel a konfliktusok végül a menesztéséhez vezettek. Tevékenységét nem támogatták a hagyományos perzsa kormányzati pénzügyi igazgatást működtető *mostowfik*, mivel közülük kivette a rendszert.⁷⁹ Ellene voltak az adót fizetni – soha semelyik országban és időben – nem akaró arisztokraták, akiknek mentességet,

⁷⁵ SHUSTER (1912), 69–70.

⁷⁶ SHUSTER (1912), 69; File 3819/1911 'Persia: Major Stokes', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/195, in *Qatar Digital Library*. Barclay to Grey. 1911.07.14. 179r. (<https://tinyurl.hu/HzVv/> – 2020.02.07.)

⁷⁷ SHUSTER (1912), 317; CHIMEH (2009).

⁷⁸ SHUSTER (1912), 306.

⁷⁹ SHUSTER (1912), 281–282.

korruptcióját Shuster sikerrel mérsékelte. Különösen a legmagasabb rangúakkal és a *bakhtiari* törzzsel gyűlt meg a baja, de mivel a csendőrség segítségével akaratát tudta érvényesíteni, így a Kincstár presztízse megnőtt.⁸⁰ Az amerikai szakember kulcsfontosságú szerepet játszott az oroszbarát Mohammad Ali sah visszatérésének a megakadályozásában. Az iráni szerző Chimeh szerint a harcban, mint egy iráni hazafi viselkedett, a tengelyévé és szimbólumává vált a nemzeti ellenállás szervezetének, az emberek ellenállásának és reményének.⁸¹ Shuster tehát elsősorban a perzsa nacionalistáknál, vagyis az alkotmányos mozgalom erőinél számíthatott belső támogatásra, különösen nagy reményt fűztek hozzá a bahái körök;⁸² ellenben a társadalom legfelsőbb rétegeivel, valamint bizonyos törzsi érdekekkel meg kellett küzdenie.

Belső ellenfeleivel szemben sikereket ért el, de a valódi munkája ellenállást váltott ki a nagyhatalmakban és a Perzsiában lévő európaiakban, különösképpen a vámrendszert uraló belgákban. Utóbbiak közül Mornarddal – a vámrendszer vezetőjével – volt több konfliktusa, aki maga is a főkincstartó címére pályázott, sikertelenül. További sérelme volt ennek a csoportnak, hogy kivette a kezükből az 1,25 millió fontos IBP hitel felhasználásának ellenőrzését. Több konfliktuson keresztül Shusternek végül őket is sikerült engedelmességre bírnia.⁸³ A két imperialista állammal szemben függetlenséget próbált tanúsítani. Ez abban is megnyilvánult, hogy a korábbi külföldi tanácsadókkal ellentétben nem egyeztetett követéseikkel.⁸⁴ Ezzel a gesztussal is a korábbi pénzügyi tanácsadóktól próbált elhatárolódni, akikkel szemben könyvében éles kritikát fogalmazott meg. Bizot-ot gúnyosan „pénzügyi doktornak” nevezte, aki azonban kötelességének teljesítése helyett a követéséget fogadásait részesítette előnyben.⁸⁵ A birodalmak részéről az első ellenkezés Shuster felhatalmazási törvényével kapcsolatban volt, ez azonban még nem egyesítette a brit-orosz tandemet, de már elkezdett fenyegetődni Oroszország az intervencióval.⁸⁶ Emellett megpróbálták a belgákkal közösen aláásni a főkincstárnok hatalmát, és meggyőzni az Imperial Bank of Persia-át hogy ne csak Shuster, hanem Mornard aláírását is hitelesnek vegyék; ezáltal is egyedülálló legitimációjának megtörése volt

⁸⁰ SHUSTER (1912), 159, 301.

⁸¹ CHIMEH (2009).

⁸² CHIMEH (2009).

⁸³ SHUSTER (1912), 23–24, 69.

⁸⁴ Barclay to Grey. 1911.07.07. QDL. File 3819/1911. 191r.

⁸⁵ SHUSTER (1912), 28.

⁸⁶ SHUSTER (1912), 53.

a cél, valamint a túlázott kormányzati megrendelések akadálytalan további folytatása. A bank azonban kitartott az amerikai mellett egyelőre.⁸⁷

Nagyobb és végül az egyik végzetes konfliktust eredményezte a csendőrség kérdése. Az oroszoknak elméletileg nem volt ellenvetésük a kincstárnok fegyveres testületével szemben, csupán az a kikötésük volt, hogy parancsnoka valamely kisebb nemzetből legyen, vagy a két nagyhatalom közösen irányítsa a szervezetet.⁸⁸ A szakember viszont a brit Stokest kívánta kinevezni, ebben az IBP támogatta őt, hiszen a bank volt az az angol intézmény, amelynek széleskörű érdekeit alapvetően veszélyeztette volna Irán felosztása.⁸⁹ Kezdetben úgy tűnt, hogy a brit külügy hallgatólagos támogatását is megszerezte, mivel ezen szereplők úgy vélték, hogy az Egyesült Királyság nemzetközi presztízsének kifejezetten rosszat tett volna, ha látványosan akadályozzák Stokes alkalmazásában, ráadásul az iráni közvélemény szemében is ismételt arcvesztéssel járt volna.⁹⁰ A cári birodalom képviselői ezt azonban mindenképpen el kívánták kerülni, saját befolyási zónájuk megsértésének tartották, és közölték, hogy északra egy orosz vezetőt szeretnének.⁹¹ A perzsa kormány azzal érvelt, hogy Stokes nem fog részt venni katonai műveletekben, viszont az adót északon és délen is be kell szedni, továbbá a terület nem különbözik a szemükben.⁹² Véleményem szerint nem is tehettek mást, hiszen különben elismerték volna az ország szétszakadását. Shuster mindent megpróbált, meglátogatta az orosz minisztert, és megígérte, hogy Stokes csak Teheránban fog szervezői tevékenységet ellátni, és utána leküldi Sirázba ha kell. Ennek ellenére az orosz miniszter kijelentette, hogy ki volt zárva, hogy ők más állásponton legyenek.⁹³ A britek bár szimpatizáltak Shusterrel, megértették az oroszokat, és elismerték fordított esetben ők is hasonlóan cselekedtek volna.⁹⁴ A Stokes kudarc után kinevezett, szintén brit és volt IBP alkalmazott Lecoffre esetében ugyanezek a problémák álltak fenn.⁹⁵ Az angol katona kinevezése mögött meghúzódó szándékról több vélemény is van. Az egyik szerint Shuster tudta, hogy Oroszország és Anglia kooperációja időleges, vagyis egymásnak akarta

⁸⁷ SHUSTER (1912), 67.

⁸⁸ Buchanan to Grey. 1911.07.11. QDL. File 3819/1911. 185r.

⁸⁹ IBP to FO. 1911.07.19. File 3819/1911. 141r.

⁹⁰ Grey to Buchanan. 1911.07.26. QDL. File 3819/1911. 120r; Barclay to Grey. 1911.08.13. QDL. File 3819/1911. 131r.

⁹¹ Buchanan to Grey. 1911.08.02. QDL. File 3819/1911. 160r.

⁹² Barclay to Grey. 1911.08.09. QDL. File 3819/1911. 147r.

⁹³ Barclay to Grey. 1911.08.21. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 116r.

⁹⁴ Grey to Barclay. 1911.08.11. QDL. File 3819/1911. 134r.

⁹⁵ KAZEMZADEH (2013), 623.

ugraszteni őket. Kasravi szerint meg akarta szerezni a brit sajtó és társadalom támogatását azért kívánta alkalmazni Stokest, illetve a túl nagy orosz nyomás enyhítésére.⁹⁶ Mindkét álláspontot realitásnak gondolom, de a főkincstárnokét is, aki alkalmassághoz kötötte a posztot, és az őrnagy valóban alkalmas is volt a források alapján a feladatra. Ugyanakkor meglátásom szerint is, ez volt az egyik pont, ahol Shuster megpróbálta – végül sikertelenül – enyhíteni a geopolitikai kontextus nyomását, az angolokat a saját oldalára állítani. A csendőrség a kilátásban lévő hitelkonstrukció miatt is fontos volt, mivel azt a Seligman Brothers csak a belső rend feltételével biztosította volna.⁹⁷

A következő, immár brit érintettségű konfrontáció, a 4 milliós Seligman hitel kérdése volt. A konstrukció segítségével Shuster több célt kívánt megvalósítani. Egyrészt saját helyzetét próbálta vele biztosítani, mivel a tervezett szerződésben szerepelt, hogy a főkincstárnok nem elbocsátható, továbbá hatalma nem csökkenthető a hitel időtartama alatt.⁹⁸ Másrészt a brit-orosz közös hitelezést kívánta kiszorítani, ezzel is visszaszerezve Perzsia szuverenitását, végül pedig a reformokhoz szükséges pénzt igyekezett előteremteni. A kölcsön fedezete gyakorlatilag az összes bevétel lett volna, a vámokat leszámítva.⁹⁹ Oroszország a Shusterrel szembeni ellenszenv, a túl széleskörű fedezetek, és a saját bankjuk kedvezőtlené váló helyzete miatt nem támogatta ezt a hitelfelvételt.¹⁰⁰ Nagy-Britannia, de különösen az IBP részéről is ellenállást váltott ki a tervezet. Az állami és kereskedelmi pénzintézet bár korábban támogatta Shustert, érzékelte, hogy ez a szerződés monopol helyzetét megszüntetné, hosszútávú pozícióit bizonytalanná tette volna.¹⁰¹ Shusternek ez a terve sem valósult meg, és látta, hogy a kölcsön, valamint Stokes kinevezésének sikertelensége azt eredményezte, hogy végül nem tudja reformprogramját végrehajtani.¹⁰² Késérőségét, Oroszország nyílt, Nagy-Britannia burkolt ellenállásáról, a két birodalom összejátszásáról, munkájának folyamatos sabotálásáról, több médiumnak is kifejtette.¹⁰³

⁹⁶ SHAMMIM, Ali Asghar (1996), *Iran dar dore-ye saltanat-e Qajar*. Moddaber. 547; MARIE, Joseph J. ST. – NAGHSPOUR, Shahdad (2011), *Revolutionary Iran and the United States: Low-intensity Conflict in the Persian Gulf*. Ashgate. 46.

⁹⁷ Barclay to Grey. 1911.08.26. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 113r.

⁹⁸ Barclay to Grey. 1911.08.26. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 113r.

⁹⁹ Barclay to Grey. 1911.08.26. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 113r.

¹⁰⁰ Buchanan to Grey. 1911.10.04. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 42r.

¹⁰¹ IBP to Mallet. 1911.09.15. QDL. 'P. 4. 2410/1903. 46r.

¹⁰² SHUSTER (1912), 153; CHIMEH (2009).

¹⁰³ „Morgan Shuster távirata” *Pesti Hírlap* 1911. december 2. [33] (286). 15. (<https://tinyurl.hu/L1vP/> – 2020.03. 01.); SHUSTER (1912), 153.

Ezeknek a konfliktusoknak a hatására a cárság két ultimátumot is küldött, azokban követelve több intézkedés visszavonását, a másodikban pedig a főkincstárnok menesztését is.¹⁰⁴ Eltávolításának közvetlen ürügye, a két lázadó, *Shuau's-Saltane* and *Salaru'd-Dole* birtokainak az elkobzásáról volt, akik az oroszokkal álltak szoros kapcsolatban.¹⁰⁵ Bár Edward Grey – marokkói válság miatt – a követelések elfogadását javasolta, Shuster elutasította őket, mondván ez teljesen megsemmisíti az ország szuverenitását, ráadásul a meghátrálás nem használ, mivel a cárság folyamatosan csak ürügyeket keres a Perzsia feletti kontroll kialakítására.¹⁰⁶ Végül december 24.-én a *bakhtiarik* és a kabinet megpuccsolta a *Majlest*, és menesztették a szakembert, aki nem kívánta, hogy sokan meghalljanak érte. A kaotikus helyzetet is jól kezelte, ezt jól példázta, hogy a nacionalistákkal megértette, hogy ne kövessenek el merényleteket a megszállókkal szemben, mert az csak a két birodalom számára további ürüggyül szolgálhatott volna.¹⁰⁷ Shuster helyzetében az USA diplomáciája viszont nem volt hivatalosan aktív, de követte azokat, továbbá a saját állampolgárainak, vagyis a szakembernek és csapatának a testi épségét biztosította.¹⁰⁸

Shuster menesztésének rövid- és hosszabbtávú hatása, és tevékenységének értékelése

A főkincstárnok, menesztését követően maga is értékelte tevékenységét, és kifejtette, hogy szerint mi vezetett el bukásához. Könyvében Shuster – véleményem szerint igen jogosan – komoly kritikát fogalmazott meg a két nagyhatalom számára. Kifejtette, hogy az „orosz érdekekre” és a „brit kereskedelemre” hivatkozva megakadályoztak egy népet, hogy jobb politikai intézményrendszert hozzanak létre. Erre szerint valódi mentségük nem volt, és ne csodálkozzanak, ha a muszlimok ellenségesen viszonyulnak hozzájuk. Edward Greyről is igen kemény véleménye volt. Szerinte a külügyminiszter nem volt alkalmas egy akkora birodalom vezetésére, nem volt államférfi, nem rendelkezett vízióval Ázsia számára. Ráadásul az eset következtében tovább vesztett az Egyesült Királyság a presztízsből, mindeközben régi riválisa az Öböl felé robogott, az Oszmán Birodalmat már elvesztették Németországgal szemben, és a németek Perzsiában is komoly konkurenciává fognak válni a közeljövőben. Nem mellesleg Anglia

¹⁰⁴ SHUSTER (1912), 161; CHIMEH (2009).

¹⁰⁵ SHUSTER (1912), 139–141.

¹⁰⁶ SHUSTER (1912), 78, 161, 165, 169.

¹⁰⁷ SHUSTER (1912), 203, 214–215; BOONE (1956), 2.

¹⁰⁸ Secretary of State to Russel. 1911.12.01. DOS. 685.

megmutatta – a második marokkói válság miatt – ezzel az elvtelenséggel, hogy mennyire retteg tőlük.¹⁰⁹ A perzsákat ugyanakkor védelmébe vette, és bár világosan látta a problémákat, érzékelte, hogy nem felelnek meg az amerikai standardoknak, de empatikusan állt hozzájuk. Látta nehéz helyzetüket, és tudta, hogy nem megy egyik napról a másikra egy demokrácia működtetése.¹¹⁰ Azt gondolom, hogy ez a korabeli kontextusban egy igen figyelemreméltó hozzáállás és gondolat volt.

A perzsák kedvelték az amerikaiakat, és magát Shustert is, akik a többi európaival szemben nem gazdagodtak meg a küldetésükön.¹¹¹ A kortárs hazafiak, és a modern iráni szakirodalom szerzői is elismeréssel beszéltek szerepvállalásáról. A korábban bemutatott ideálnak megfelelően viselkedett Shuster és csapata, illetve a szakember kötelességtudó és népszerű volt.¹¹² A második amerikai pénzügyi tanácsadó, az 1922-ben érkező Arthur C. Millspaugh is kiemelte elődje szenvedélyes és energikus munkáját.¹¹³ A korabeli nyugati közvéleményben is igen népszerűvé vált, 1912-ben hazatérésekor hősként fogadták New Yorkban.¹¹⁴ A nemzetközi újságok jelentős részétől is igen pozitív sajtót kapott küldetése során, így a magyartól is. Ennek ellenére, bár perzsa külügy a konfliktusok során kapcsolatban volt az amerikai diplomáciával, és novemberben a hivatalos álláspontjukat is meg akarták tudni, azonban az USA nem foglalt állást hivatalosan Shuster mellett, a kialakult krízisben.¹¹⁵ Ez jól mutatta a korszakban többször is bekövetkező tétova hozzáállását az Egyesült Államoknak.

Tevékenységet azonban több kritika is érte. Egyrészt, hogy túl merev volt, kész elképzeléssel érkezett a fejébe, de nem vette figyelembe az ország geopolitikai kontextusát, hanem a terve végrehajtására gondolt kizárólag. Vagyis nem törődött kellőképpen a két gyarmatosító érdekeivel, sőt nyíltan szembe szállt velük.¹¹⁶ Egy vélemény szerint Shuster egy idealista technokrata volt.¹¹⁷ Perzsiára nézve igen negatív hatást fejtett ki a menesztése, a brit diplomácia úgy látta, hogy az ország

¹⁰⁹ SHUSTER (1912), 78, 251–252, 262–264, 331–332.

¹¹⁰ SHUSTER (1912), 241.

¹¹¹ BOONE (1956), 20.

¹¹² GHANEABASSIRI (2002), 151; KATOUZIAN (2003), 118.

¹¹³ MILLSPAUGH (1946), 18.

¹¹⁴ MCCOY (2009), 124.

¹¹⁵ The Department of State to Persian Legation. Aide Memoire. 1911.11.27. DOS. 683–684.

¹¹⁶ BOONE (1956), 48–50; SYKES, Major Percy Molesworth (1922), *Persia*. Oxford. Clarendon Press. 151. (<https://tinyurl.hu/49Lq/> – 2020.02.29.)

¹¹⁷ GHANEABASSIRI (2002), 155.

anarchiába süllyedt és a szétesés fenyegette.¹¹⁸ Ez a veszély azonban elsődlegesen külső volt, mivel a főkincstárnok eltávolítása után, a két nagyhatalom immár egyre világosabban és nyíltan kezdte meg az ország szétszakítását.

Meglátásom szerint Shuster nem volt idealista, tisztában volt a helyzet realitásával, sokkal inkább DeNovo-val értek egyet, aki szerint a két nagyhatalom megijedt attól, hogy talpra állítja Perzsiát.¹¹⁹ Bár kollégája Boon is kritizálta, ugyanakkor elismerte, hogy bárki aki ott komoly munkába fogott, az kudarcra volt ítélve, továbbá a kortársak is tudatában voltak, hogy a két nagyhatalom profin keres újabb és újabb ürügyeket a beavatkozásra, a szuverenitás torzítására.¹²⁰ Látható, hogy tevékenysége során a korábban elvárt reformokat maradéktalanul teljesítette, mégis menesztették. Vagyis a geopolitikai kontextus igen szűk teret biztosított Shuster számára, aki a személyes preferenciáin és ideáin túl, meglátásom szerint racionális érveket sorakoztatott fel. Úgy vélem, hogy nem csak saját küldetésére, hanem a jövő iráni-amerikai kapcsolatára, az Egyesült Államok nemzetközi megítélésére is tekintett. Vagyis komplexen és hosszú távon gondolkodott, és annak megfelelően cselekedett. Terve végső soron bevált, a két nép presztízse egymás szemében nagyot nőtt. Ennek következtében az 1920-as években a perzsák ismét az USA-hoz fordultak pénzügyi szakemberekért.¹²¹ Bár valóban én is úgy gondolom, hogy a főkincstárnok személyiségéből, karizmatikus alkataból fakadóan szívesen tetszelgett a hős szerepében,¹²² mégis ez megegyezett az elveivel, továbbá a hosszabtbátvú amerikai külpolitikai érdekekkel is. Utóbbiakat az is alátámasztja, hogy bár az 1920-as években végül nem őt küldték ki, de nem szakadt el teljesen az országtól, hanem a Standard Oil perzsiai üzletét egyengette.¹²³

Konklúziók

Összességében úgy vélem, hogy Shuster pályáját, lehetőségeit és korlátait a geopolitikai kontextus határozta meg, mind globális mind pedig regionális szinten.

¹¹⁸ File 472/1912 'Loans to Persia', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/220, in *Qatar Digital Library*. Townley to Grey. 1912.08.07. 96r. (<https://tinyurl.hu/39SF/> – 2020.08.08.)

¹¹⁹ DENOVO (1963), 54.

¹²⁰ BOONE (1956), 20–21; POWELL, E. Alexander (1939), *By camel and car to the peacock throne*. D. Appleton Century. London-New York. 282. (<https://tinyurl.hu/GBAD/> <https://tinyurl.hu/W1Ij/> – 2020.02.29.)

¹²¹ DENOVO (1963), 55.

¹²² MCCOY (2009), 123.

¹²³ MARIE – NAGHSPOUR (2011), 47.

Ez tette lehetővé kinevezését, ugyanakkor menesztését is, hiszen a második marokkói válság során a britek a vélt globális érdekeiket helyezték előtérbe. A szakember bűne az volt, hogy túlteljesítette a gyarmatbirodalmak reformköveteléseit. Nekik elsősorban egy olyan szakemberre lett volna szükségük, aki letöri a belső ellenállást, bizonyos fokú modernizációt hajt végre, centralizál, ugyanakkor mindezt a birodalmak égisze alatt teszi, alattuk, érdekeiknek megfelelően szervezi meg az országot.

A tehetséges főkincstárnok iráni szerepvállalása egyrészt egy nagyfokú egyéni autonómiáról tett tanúbizonytságot, ugyanakkor látható, hogy Shuster végig szem előtt tartotta az általa fontosnak vélt amerikai értékeket, és az ezekből vélhetően fakadó hosszútávú előnyöket. Kijelenthető, hogy jól spekulált, és tevékenysége ilyen szempontból rendkívül sikeresnek tekinthető, az USA és Irán kapcsolatának történetében egy fontos pozitív mérföldkő volt. A főkincstárnok gyakorlatilag ténylegesen egy széleskörű modernizációt kívánt végrehajtani; először szervezte meg a jól működő pénzügyminisztériumot; kidolgozta reformprogramját, bevezetett számos intézkedést. Konfliktusai során úgy vélem bizonyítható, hogy az iráni állam centralizációját, szuverenitásának erősítését kívánta biztosítani, továbbá a gazdasági fejlődéshez szükséges környezetet megteremtteni. Igaz, hogy ez egybeesett az USA geopolitikai céljaival is. Ezen túl viszont Shuster azt mindenképpen megmutatta, hogy a függetlenség útja a pénzügyi önállósággal kezdődik.

Bibliográfia

Levéltári és korabeli források

File 3819/1911 'Persia: Major Stokes', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/195, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/HzVv/> – 2020.02.07.)

File 3839/1916 Pt 1 'Persia: - Incidence of expenditure in - question of revising the agreement of 1900', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/626, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/BPka/> – 2020.08.08.)

File 472/1912 'Loans to Persia', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/220, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/39SF/> – 2020.08.08.)

„Morgan Shuster távirata” *Pesti Hírlap* 1911. december 2. [33] (286). (<https://tinyurl.hu/L1vP/> – 2020.03. 01.)

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers. US Department of State. 1918. *University of Wisconsin*. Washington. Government Printing Office. (<https://tinyurl.hu/SpD7/> – 2020.05.17.)

'P. 2. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/9, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/E4iy/> – 2020.08.08.)

'P. 3. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/10, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/n7Lb/> – 2020.08.08.)

'P. 4. 2410/1903. Persia:- Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/11, in *Qatar Digital Library*. (<https://tinyurl.hu/5Oc1/> – 2020.08.08.)

BOONE, T. Bradford. (1956). *Persian diary, 1911-1912*. Orlando. (<https://tinyurl.hu/3f14/> – 2020.03.03.)

FITZPATRICK James Levi (1920), *The Persian policy of Sir Edward Grey, 1907-1914*. Thesis. Augustana College. (<https://tinyurl.hu/qM9p/> – 2020.03.03.)

LAMONT, Thomas W. (1920), „Foreign Government Bonds” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [88]. 121–129. (<https://tinyurl.hu/CjFB/> – 2020.03.03.)

- MILLSPAUGH, Arthur C. (1924), *The American Task in Persia*. London. T. Werner Laurie. (<https://tinyurl.hu/LnH3/> – 2020.02.07.)

- POWELL, E. Alexander (1939), *By camel and car to the peacock throne*. D. Appleton Century. London-New York. (<https://tinyurl.hu/GBAD/> – 2020.02.29.)
- SHUSTER, Morgan W. (1915), „Acquisitive statesmanship” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [61]. 245–251. (<https://tinyurl.hu/2R27/> – 2020.02.29.)
- SHUSTER, Morgan W. (1914), „The Elements of a Constructive American Foreign Policy” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. [54]. 282–294. (<https://tinyurl.hu/xN4m/> – 2020.02.09.)
- SHUSTER, Morgan (1912), *The Strangling of Persia*. New York. The Century Co. (<https://tinyurl.hu/Juk2/> – 2017.08.21.)
- SYKES, Major Percy Molesworth (1922), *Persia*. Oxford. Clarendon Press. (<https://tinyurl.hu/49Lq/> – 2020.02.29.)
- THE STATESMAN'S YEAR-BOOK (1915; 1919; 1921; 1924), New York, N.Y.: St. Martin's Press. (<https://tinyurl.hu/79Rh/>; <https://tinyurl.hu/Gmnz/> – 2020.03.14.)

Másodlagos források

- ABRAHAMIAN, Ervand (2008), *A History of Modern Iran*. New York, Cambridge University Press.
- ANSARI, Ali M. (2006), *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Roots of Mistrust*. Hurst and Company. London. (<https://tinyurl.hu/0FRL/> – 2020.06.12.)
- AXWORTHY, Michael (2008), *A History of Iran: Empire of the Mind*. New York. Basic Books.
- BYRAPPA, Ramachandra (2006), „State and Nation-hood: who bares the burden?” *Állam és Nemzet a XIX-XX. században*. Debrecen, 9-19. (<https://tinyurl.hu/tUmG/> – 2020.05.10.)
- BYRAPPA, Ramachandra (2019), „Predatory Nations at the heart of the Indian Federation.” *Öt Kontinens*. 2016/1. 51–71. (<https://tinyurl.hu/3h53/> – 2019.11.22.)
- CHIMEH, Fatema Sadat Jalili (2009), „Morgan Shuster dar Iran” *Tarikh dar ajine-ye pazhuhash*. (22). (<https://tinyurl.hu/izHv/> – 2020.04.04.)
- DADKHAH, Kamran (2003), „From global capital to state capitalism: the evolution of economic thought in Iran, 1875–1925” *Middle Eastern Studies*. [39] (4). 140–158. (<https://tinyurl.hu/tB2o/> – 2020.01.18.)
- DENOVO, John A. (1963), *American Interests and Policies in the Middle East. 1900–1939*. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- DOOST, Roger K. (2004), „The unsung American (accounting?) hero: W. Morgan Shuster” *Managerial Auditing Journal*, 19(2), 313–328.

- FLINT, Colin (2006), *Introduction to Geopolitics*. Abingdon, Oxon, Routledge.
- FRIEDEN, Jeffry A. (1989), „The Economics of Intervention: American Overseas Investments and Relations with Underdeveloped Areas, 1890–1950.” *Comparative Studies in Society and History*. [31] (1). 55–80. (<https://tinyurl.hu/EsOH/> – 2020.02.07.)
- GHANEABASSIRI, Kamyar (2002), „U.S. foreign policy and Persia, 1856–1921” *Iranian Studies*. [35] (1-3). 145–175. (<https://tinyurl.hu/IDnP/> – 2020.02.07.)
- HOBBSBAWN, Eric (1989) (©1987), *The Age of Empire 1875–1914*. New York, Vintage Books.
- KATOUZIAN, Homa (2003), *Iranian History and Politics. The dialectic of state and society*. RoutledgeCurzon. London-New York.
- KAZEMZADEH, Firuz (2013), *Russia and Britain in Persia. Imperial Ambitions in Qajar Iran*. I.B. Tauris. London.
- KEDDIE, Nikki R. (1972) „The economic history of Iran, 1800–1914, and its political impact an overview” *Iranian Studies*. [5] (2-3). 58–78. (<https://tinyurl.hu/zdCE/> – 2019.10.09.)
- KEDDIE, Nikki R. (2006), *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven and London. Yale University Press.
- MARIE, Joseph J. ST. – NAGHSPOUR, Shahdad (2011), *Revolutionary Iran and the United States: Low-intensity Conflict in the Persian Gulf*. Ashgate.
- MCCOY, Alfred W. (2009), *Policing America's Empire: The United States, the Philippines, and the Rise of the Surveillance State*. University of Wisconsin Press.
- MILLSPAUGH, Arthur C. (1946), *Americans in Persia*. Washington. The Brookings Institution. (<https://tinyurl.hu/aR3S/> – 2020.02.07.)
- NIA, Razie Jusefi (2009), „Morgan Shuster, aghazgar-e eslahat-e melli dar Iran” *Payam-e Baharestan*. (3). (<https://tinyurl.hu/Q8jM/> – 2020.02.20.)
- ROSENBERG, Emily (1999), *Financial Missionaries to the World: The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930. (American Encounters/Global Interactions)*. London. Harvard University Press.
- SHAMMIM, Ali Asghar (1996), *Iran dar dore-ye saltanat-e Qajar*. Moddaber.
- TORBAT, Akbar E. (2020), *Politics of Oil and Nuclear Technology in Iran*. Palgrave Macmillan.
- VALERIANO, Brandon – BENTHUYSEN, van John (2012), „When States Die: geographic and territorial pathways to state death.” *Third World Quarterly*. [33] (7). 1165–1189. (<https://tinyurl.hu/5muz/> – 2020.01.13.)
- VELAJATI, Ali Akhbar (1994), *Tarikhe ravabat-e khareji-ye iran dar doran-e Naser ed-Din shah va Mozaffar ed-Din shah*. Tehran.